

Evet ve Hayır Sözcüklerinin Kökeni

The Origin of the Words "Evet" and "Hayır"

Facebook içeriğinde bazı Etimoloji başlıklı gruplarda yoğun bir biçimde Türkçe sözcüklerin kökence başka dillere bağlı olduğu algısı yaratacak paylaşımlar yapıldığını görmekteyiz.

Geçenlerde bir uyanık “yabancı kökenli olan **evet** ve **hayır** sözcüklerinin yerine hangi sözcükleri koyabiliriz” anlamında başlık atmış. Bu paylaşımın altında çeşitli takipçilerden de öneriler gelmeye başlamış ve bu sözcüklerin Türkçe eş anlamlılarının da yazılması söz konusu olmuş. İşte bu tip paylaşımların belli amaçları vardır. Türk dili ve kültürü içeriden ve dışarıdan saldırı altındadır ve bazı soytarılar ve maşalar her gün benzeri çok sayıda içerik üretiyorlar ve Türk dilini sözcük zenginliği açısından yoksul bir dil olarak göstermeye çalışıyorlar.

Dil bilimi araştırmacıları arasında da bu sözcüklerin kökeni hakkında farklı fikirler ileri sürenleri fark etmiş olabilirsiniz. Öyle ki, dil bilimciler bu sözcüklerin sadece kökeni hakkında değil aynı zamanda Türkiye Türkçesindeki “evet, hayır” sözcüklerinin türü üzerinde de farklı fikirler ileri sürmekte. Yani bu sözcüklerin ne kökeni ne de türü konusunda dilciler arasında ortak bir görüş yoktur. Fakat mesela “hayır” sözcüğünün Arapça kökenli olduğu konusunda daha fazla sayıda (*yaygın*) görüş bildirilmiştir denilebilir. Bazı dilciler bu sözcükleri “belirteç” olarak açıklarken bazıları “ünlem” veya “ilgeç” olarak ele almıştır.¹

Bütün bunlara karşın biz hem **evet** hem de **hayır** sözcüğü çok güçlü olasılıkla zaten Türkçedir diyebiliriz. Bu sözcükler başka dillerde aynı biçimde ve aynı anlamda ve de aynı yoğunlukta da zaten kullanılmamaktadır.

Her fırsatta olmakla, fonetik yakınlık gösteren yabancı sözcükler bulunduğu Türkçe sözcükleri bulunduğu sözcüğe uygun yabancı dillere bağlamaya hevesli olduğu düşündüğüm S.Nişanyan² bile **evet** sözcüğünü Türkçe dışında bir dile bağlayamadığı için şunu yazmış:

Eski Türkçe evet veya emet veya yemet “olumlama sözü” sözcüğünden evrilmiştir. Sözcüğün yapısı ve kökeni açık değildir. Eski Türkçe éw- “ivmek, acele etmek” filinden “hemen, derhal” gibi bir ifade belki düşünülebilir.

Bir de şunu bilmek lazım ki Türkçe dediğin dilin sınırları İstanbul ağzı veya Anadolu ile sınırlı değil. Örneğin Azerbaycan’da **evet** sözcüğü ile birlikte eş anlamlısı **bəli** sözcüğü işlektir. **Bəli** (*evet anlamında ve bazı ağızlarda belü/beli/böle*) sözcüğünü de başka dillere bağlama çabaları tutmadı. Çünkü “**böyle**” sözcüğü ses biçimidir ve bu da Türkçe bir olumlama sözcüğüdür. Bir de “**öyle**” ve “**öyledir**” (**öyledir**) sözcükleri de yer yer evet anlamında kullanılır. Asya’ya doğru ilerledikçe veya Balkanlar’a, eş anlamlı sözcükler de çeşitlenir. Yani, Türkçemizde hem **evet** hem de **hayır** anlamında kullandığımız sözcükleri çeşitlendirmek mümkündür.

¹ Bakınız, Zeliha Tuğuz tarafından yazılmış olan “Evet, Hayır Sözcüklerinin Türü Üzerine” başlıklı bir makale; < <https://www.ijses.org/index.php/ijses/article/view/14> >

² Bakınız Prof. Dr. Tuncer Gülersoy, “Bazı Etimolojik Sözlüklerin Türk Diline Verdiği Zararlar (**Tietze-Eren-Nişanyan-Emiroğlu** Örneği)” adlı makalesi; < https://www.tarihistan.org/yazarlar/prof-dr-tuncer-gulensoy/bazi-etimolojik-sozluklerin-turk-diline-verdikleri-zarar/7847/?fbclid=IwAR3Uahwvld5eleCX8YqHep-1_Bb7WXJZPxZwXfagE_JtVJIW0ZGTC4_A1A >

Hayır sözcüğü ise “**ayır**” fiilinin ses değeri biçiminden dönüşmüş olmalıdır. Bu sözcük “olumsuzu veya istenmeyeni **ayır**mak” anlamından dolayı bilindik ve yaygın kullanılan **hayır** anlamına dönüşmüştür diyebiliriz. “Yok, öyle değil ondan **ayrı** (o dediğine bağlı değil fakat **ayrı**)” anlamından “o denilenin tersi”/ “öyle değil” anlamında kullanımı söz konusu olmuştur denilebilir. Bu sözcük 1069 öncesi Kutadgu Bilig elyazmasında geçiyor.

Bir de zaten eş anlamlı olarak anlamı dönüşmüş olan “**yok**” (*‘denilen gibi değil fakat onun tersi’ anlamında*) sözcüğü de yer yer kullanılmıştır ve kullanılmaktadır. Ayrıca Türkçede “**değil**” sözcüğü var ve bu sözcük de yeri geldiğinde ‘**hayır**’ anlamını alır. Türk dilli coğrafya ağzlarında bunun da eş anlamlıları ve-veya söyleniş biçimleri görülür.

Aynı zamanda **Eski Türkçe ādirt** “**ayırma, ayırım, ayirt-etme**” sözcüğü de (**Eski Türkçe adır-** fiili) aynı kökün türemesidir. Bir başka ifadeyle **ayır** (ayırarak) fiilli kökteşi olan **ayrı** sözcüğü de aynı biçimde “*sebebi o denilen şey değil fakat ayrı*” anlamında kullanılmıştır.

‘**Hayır**’ sözcüğü Arapça diyenler şunu bilmeli ki bu sadece ses değeri yakınlığına uygun bir yakıştırma değildir. Arapça **xyr** köküne bağlı olan bahsi geçen sözcük “**iyi, daha iyi**”, “**iyilik**” anlamındadır. Yani dilimize giren “hayrını görmek”, “hayırlısını istemek” anlamlarındaki “**hayır**” sözcüğü ile “**evet**” sözcüğü tersi olan “**hayır**” olumsuzluk ifadesi biçimi 1/1 ses değeri örtüşmesi olması sebebiyle karıştırılmaktadır ve aslında farklı anlamlara gelen bu iki ayrı “**hayır**” sözcüğü farklı kökten türetilmiş sözcükler olmalıdır. Burada Arapçadaki “**iyi, daha iyi**”, “**iyilik**” anlamlarından olumsuz (tam tersi anlamda) türetme bir sözcük Türkçede ortaya çıkmış değildir.

Bazı dil bilimcilerin bu durumu açıklarken; *Türklerin karşısındaki insanı incitmekten çekindiği için güya katı bir olumsuzluk ifadesi olan “yok” sözcüğü yerine bu katı ifadeyi sözüm ona yumuşatmak için olumlu bir “hayır” sözcüğü eklemeye başlamalarıyla (güya) “cevabım olumsuz ancak hayırlısı olsun” demek istemesinden dolayı dilde olumsuz anlam biçimiyle “hayır” sözcüğü de kalıcı yer bulmuş gibi ifadeler kullanıldığına tanık olmuştum. Benzeri biçimde naif uydurmalar veya yakıştırma daha çok Hint Avrupa dillerinin sözcüklerinin kökenini açıklayan Etimoloji sözlüklerinde görülmektedir. Bir anlamda, köküne yönelik bir açıklama ihtiyacı görülen bir sözcüğün Türkçe köklere bağlanabileceksen “naif” veya uydurma bir yakıştırma ile Arapçaya bağlanması tercih edilmiştir ve benzeri biçimde yabancı dillere bağlanmış çok sayıda Türkçe sözcük de dilimizde mevcuttur.*

Var sayalım ki Araplar **hayır** sözcüğünü Türkçedeki anlamıyla kullanıyorlar, böyle olsa bile gerçekte bunun sebebi bu sözcüğü Türkçeden almaları olabilir. İlaveten, Arapçanın bazı sözcüklerinin nasıl kurulduğunu anlamak isteyen önce Prof. Naim Hazım ONAT tarafından yazılmış olan “Arapçanın Türk Diliyle Kuruluşu 1-2” kitaplarını edinip okusun. Çok faydalı olur. Öneririm.

Ahmet Ardıç

Ekim 2023